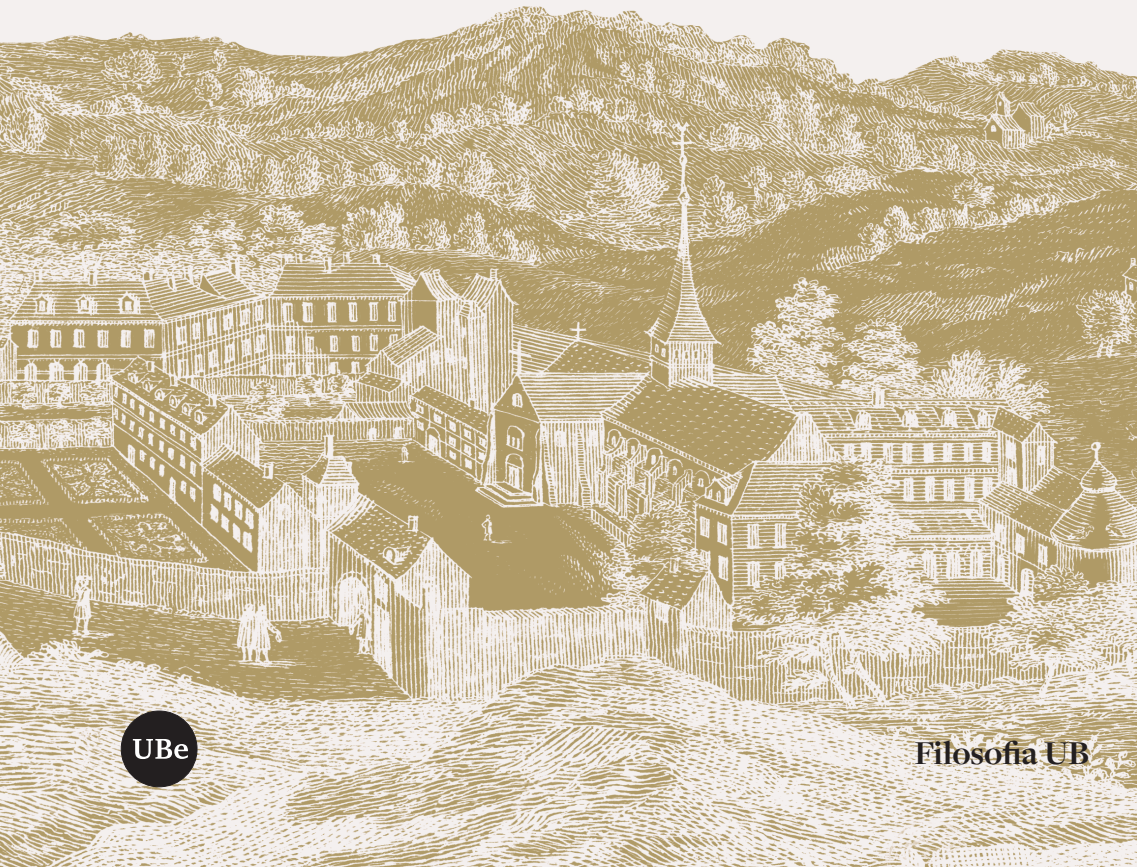

La filosofía al natural

Pere Lluís Font

UBe

Filosofia UB

La filosofia al natural

La filosofia al natural

Pere Lluís Font

Edicions de la Universitat de Barcelona

Edicions de la Universitat de Lleida

Filosofia UB

Índex

A guisa de pròleg	11
-------------------------	----

PRIMERA PART

ELOGI DE LA FILOSOFIA

1. Per què filosofia a l'època de la ciència?	17
<i>Videtur quod non</i>	18
Argumentació de la tesi	21
A tall de cloenda: alguna reflexió sobre la relació entre filosofia i ciència i sobre algun problema intern de la filosofia.	28
2. Filosofia i història de la filosofia	33
Relació entre la filosofia i la història de la filosofia.	35
Funcions de la història de la filosofia.	45
3. T'he sentit parlar de filosofia cristiana?	49
Una idea d'ascendència patristica	49
El debat dels anys trenta del segle xx a França.	52
Algunes reflexions actuals sobre el concepte de <i>filosofia cristiana</i> ..	59
4. L'estat de la filosofia.	65
El panorama internacional de la filosofia en ella mateixa i del seu paper en la cultura, vist amb ulls catalans	70
El panorama filosòfic català en el context internacional.	78

SEGONA PART

UNA TRÍADA MERAVELLOSA

1. Els <i>Assaigs</i> de Montaigne, un jardí d'idees.	89
2. El <i>Discurs del mètode</i> de Descartes, autobiografia intel·lectual i mapatge filosòfic.	103

3. El tortuós itinerari cartesià cap al no-lloc de la moral	
en el sistema	129
Moral provisional i moral definitiva?	141
Intel·lectualisme moral o moral de la bona voluntat?	148
Moral com a coronació del sistema o moral autònoma	
en relació amb el sistema?	151
4. El lloc de la teoria de la creació de les veritats eternes	
en la filosofia cartesiana	155
La doctrina	155
Els textos	160
5. Descartes, pare de l'Occident modern	171
Consideracions preliminars	171
Déu.	175
L'home	181
El món	186
L'ètica	189
La raó i la fe	193
6. De Sibiuda a Pascal, passant per Montaigne i per Descartes	197
Sibiuda	198
De Sibiuda a Montaigne	202
De Sibiuda a Descartes, passant per Montaigne	206
De Sibiuda a Pascal, passant per Montaigne i per Descartes	211
7. La filosofia pascaliana de la ciència i la seva ombra	219
La resposta al P. Noël	220
La carta a Le Pailleur.	222
El pròleg per al <i>Tractat del buit</i>	224
L'opuscle <i>De l'esperit geomètric</i>	227
Síntesi de la filosofia pascaliana de la ciència	230
8. L'aventura de traduir Pascal.	237
Per què Pascal?.	237
El plaer i el turment de traduir	240
Nota sobre l'origen dels textos.	245

A la memòria d'Eusebi Colomer i d'Andreu Marquès
A la gent del ram no entonada

A guisa de pròleg

Povera e nuda vai, filosofia

PETRARCA

El discurs filosòfic sovint es ressent d'una certa entonació acomplexada (amb complex d'inferioritat, conscient o inconscient, davant de la ciència), com per dissimular la seva debilitat argumental atès que en filosofia tot té retop. La reivindicació de la filosofia al natural, és a dir, sense maquillatge (*sans fard*, que dirien més expressivament els francesos), és la reivindicació d'un estil filosòfic sense retòrica, que no sacrifiqui la naturalitat i que reconegui les seves característiques epistemològiques específiques.

He titulat la primera part d'aquest llibre «Elogi de la filosofia» en el sentit maragallà del terme *elogi*, no incompatible amb una actitud vigilant. Són quatre assaigs filosòfics que s'esforcen (segurament sense reeixir-hi gaire) a tractar amb naturalitat algunes qüestions clau referents a la filosofia, com ara la seva mateixa legitimitat, la relació que manté amb la pròpia història, la seva adjectivació sense perjudici de la universalitat i la seva salut actual en el panorama internacional i a casa nostra.

La segona part expressa la voluntat de fomentar una filosofia al natural amb una selecció de textos en què he intentat endinsar-me en l'obra d'una tríada meravellosa de pensadors escriptors que vaig descobrir de jove, quan estudiava filosofia en una universitat france-

sa. Una tríada, la formada per Montaigne, Descartes i Pascal, que considero equiparable amb altres de consagrades, com ara Èsquil, Sòfocles i Eurípides, o Virgili, Horaci i Ovidi, o Dante, Petrarca i Boccaccio. Una tríada de pensadors escriptors que he llegit, rellegit, estudiat, meditat, explicat, fins i tot memoritzat (sense proposar-m'ho), i que m'emportaria a una illa deserta. Una tríada que és una cultura completa, una cultura immortal. Es tracta de tres models de *maître à penser* que tenen en comú l'originalitat filosòfica i l'estil natural. Dir que els *Assaigs* de Montaigne, que inauguren la gran tradició dels «moralistes» francesos, són un *jardí d'idees* és assenyalar-ne una de les grans virtuts, que qualsevol lector intel·ligent pot comprovar. Pel que fa a Descartes, he volgut deixar constància dels meus «descobriments», més enllà dels tòpics, relatius a qüestions discutides del seu pensament (la seva consideració de gran escriptor compta amb l'aval ni més ni menys que de Paul Valéry). Quant a Pascal, a part de situar-lo en una seqüència potser per a algú inesperada i de manifestar per què la seva traducció és tota una aventura, n'exposo un aspecte important però poc conegut: la seva filosofia de la ciència i, com a ombra d'aquesta, la seva legitimació dels discursos sensats no científics.¹

Agraeixo la generositat i la confiança de les institucions i persones que han ocasionat els textos que ara, revisats i enfilats, integren aquest llibre: la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona; la Societat de Filosofia del País Valencià; el malaguanyat amic Josep M. Terricabras, homenatjat amb motiu de la seva jubilació; la Societat Catalana de Filosofia, organitzadora del I Congrés Català de Fi-

1. Les referències als *Pensaments* de Pascal es fan segons la numeració adoptada en la meua edició dels *Pensaments i opuscles* (Martorell: Adesiara, 2021), que és la de Brunschvicg (Br). Si no s'indica el contrari, les traduccions que apareixen al text són meves.

losofia; Víctor Gómez Pin, coordinador del II Congrés Internacional d'Ontologia; la Càtedra de Filosofia i Ciutadania «Josep Lluís Blasco Estellés» de la Universitat de València; les revistes *Qüestions de Vida Cristiana* i *Visat*, i les editorials Laia (ja desapareguda), Edicions 62 i Edicions de la Ela Geminada.

Tant en la primera part com en la segona, no he suprimit del tot algunes reiteracions per no espatllar uns textos que aquí són peces d'un conjunt, però que mantenen cada un la seva autonomia.

PERE LLUÍS FONT

PRIMERA PART
ELOGI DE LA FILOSOFIA

I

Per què filosofia a l'època de la ciència?

La pregunta per la legitimitat de la filosofia a l'època de la ciència és una pregunta específicament filosòfica, que cal reformular incansablement perquè en filosofia no hi ha mai respostes definitivament tancades: les respostes, siguin les que siguin, cal repensar-les i reargumentar-les de manera constant si se'n vol mantenir críticament la vigència. No es tracta pas, doncs, de cap pregunta retòrica. Aquí en parlaré en termes senzills i entenedors, sense recórrer a un argot filosòfic generalment innecessari.

T'è sentit, doncs, la filosofia a l'època de la ciència? Segons una mentalitat molt estesa (present, paradoxalment, fins i tot en el gremi dels filòsofs) que té un cert aire progressista, la filosofia ha de ser rellevada per la ciència. Naturalment, els filòsofs que sostenen aquesta posició pretenen que la «filosofia» que fan ells ja és «científica». Potser tot depèn de què s'entengui per *filosofia* i per *ciència*. La meva tesi és que es tracta d'una posició més aviat reaccionària i obscurantista. Jo sostindré que la filosofia no és una ciència, però sí que és un tipus de discurs legítim, específic i irrenunciable, al costat (o més ençà, o més enllà, com es vulgui) del discurs científic. Ho faré en dos moments. Primer procediré com procedien els medievals en les seves summes: començaven fent una pregunta i dient que *Videtur quod non* ('Sembla que no'), és a dir, fent d'advocats del diable. I després miraré d'argumentar la meva resposta recurrent als conceptes moderns de *ciència* i de *filosofia* (en les summes medievals, aquesta part s'iniciava amb el *Sed contra* —'I tanmateix'—, és a dir,

amb la formulació de la tesi, i continuava amb la seva argumentació i amb la resposta a les objeccions). A tall de cloenda donaré alguna indicació sobre com veig la relació entre filosofia i ciència i em referiré a algun problema actual de la filosofia en el pla acadèmic.

«VIDETUR QUOD NON»

Per què sembla que no té sentit la filosofia a l'època de la ciència? Doncs precisament perquè estem a l'època de la ciència, aparentment com a resultat d'una mutació cultural que deixa enrere l'època de la filosofia. En efecte, la ciència és un fet major, el fet més definidor de la situació cultural contemporània. Karl Jaspers sosté, segurament amb raó, que després de les transformacions culturals que van tenir lloc en la que ell anomena *època axial* (que situa entre el 800 i el 200 aC, una delimitació que em sembla discutible, però això ara no fa al cas), només s'ha produït un fet cultural que els sigui comparable: l'aparició de la ciència moderna.

Els defensors actuals de la filosofia solen contraposar (o juxtaposar) filosofia i ciència, però no sempre ha estat així. La filosofia, considerada com a ciència en el sentit tradicional d'aquest terme (que després definiré), va ser a l'antiguitat el lloc de la totalitat del coneixement. És veritat que aquesta afirmació ha d'anar acompanyada d'alguna matisació, sobretot perquè també pertany a l'antiguitat la ciència hel·lenística (especialment l'alexandrina, però també algunes disciplines particulars cultivades al Liceu), que pràcticament es desinteressava de les qüestions filosòfiques i en això s'anticipava en certa manera a la ciència en el sentit modern. Pensem sobretot en científics com Arquimedes, Euclides, Aristarc, Eratòstenes, etc. Però podem dir, almenys en gros, que la filosofia va ser considerada a l'antiguitat el lloc de la totalitat del coneixement.

A l'edat mitjana, aquesta concepció de la filosofia com a ciència es mantindrà (bé que amb un abast més restringit) a la Facultat d'Arts, una facultat «transversal» per la qual s'havia de passar per entrar en alguna de les altres facultats: la de Teologia, la de Dret o la de Medicina. La Facultat d'Arts feia així també un paper intermedi, anàleg al que fa el nostre batxillerat, entre l'ensenyament elemental i el de les facultats considerades superiors (l'ensenyament de les quals era igualment considerat científic).

A l'època moderna, la Facultat d'Arts, esdevinguda ja Facultat de Filosofia, va acabar dividint-se en dues, que en el nostre país es van anomenar de Lletres (o de Filosofia i Lletres) i de Ciències, abans de la seva proliferació, fruit del desmembrament d'aquestes dues. En tot cas, el que és segur és que la filosofia ha estat la matriu de totes les ciències (vull dir de tot el que ara considerem *ciències*), que s'han anat emancipant com branques esqueixades del vell arbre. Recordem que Descartes, ben entrat el segle XVII, encara manté aquella imatge d'un únic arbre del saber, que inclou el que nosaltres ara anomenem *filosofia* i el que considerem *ciències* (en això Descartes només és semimodern, a diferència d'alguns dels seus coetanis, com ara Galileu o Pascal, que ja tenien perfecta consciència de l'especificitat de la nova ciència).

De fet, a l'antiguitat, quasi des dels orígens de la filosofia, només en quedaven al marge les matemàtiques (que s'ocupaven d'«idees» i no de «coses»), perquè no formaven part del cos de doctrina sobre la realitat que constituïa la filosofia. És al segle XVII que se'n van emancipar l'astronomia i la física (més *de facto* que *de iure*, perquè Newton encara anomenava la física *filosofia natural*); al segle XVIII, li arribà el torn a la química; i al segle XIX, a la biologia, i finalment a les ciències humanes o socials. De manera que, almenys des de mitjan segle XIX, les ciències (en el sentit modern d'aquest terme) ja s'han apoderat de la totalitat dels objectes empírics i en fan un trac-

tament intel·lectualment diferent del que en feia la filosofia. La ciència ha colonitzat tot l'espai de la realitat empírica, sense que li'n quedi cap tros a la filosofia.

I, des del començament del segle XIX, tota la tradició positivista (continuada al segle XX pel neopositivisme) farà seva la idea del relleu de la filosofia per la ciència, formulada per Auguste Comte, el fundador del positivisme, en la famosa llei dels tres estats que encapçala el seu *Cours de philosophie positive*. Segons aquesta llei, el coneixement passa successivament per tres estats (o estadis), cadascun dels quals torna obsolet l'anterior: l'estat teològic o fictici, l'estat metafísic o abstracte (que és de transició) i l'estat científic o positiu, en els quals es busca l'explicació dels fenòmens, respectivament, en agents sobrenaturals, en entitats abstractes o en lleis observables (que substitueixen la constatació del *com* a la recerca del *perquè*).

Es pot admetre que la llei dels tres estats, en gros, correspon aproximadament als fets, atès que el que ara considerem ciència es troba en l'etapa final d'una evolució cultural que ha passat per dos estadis anteriors que poden ser qualificats, successivament, de *teològic* i de *metafísic* (amb dificultats per a la periodització, val a dir-ho). Però Auguste Comte en treu conseqüències abusives. L'únic que se'n pot deduir és, d'una banda, que la ciència en el sentit actual del terme només al final del procés troba la seva especificitat com a ciència (perquè els estadis anteriors no són pròpiament científics) i, de l'altra, que en la nostra consideració de la realitat apareixen successivament tres tipus de discurs (el religiós, el filosòfic i el científic), a propòsit de cadascun dels quals ens podem preguntar per la seva validesa.

La llei comtiana dels tres estats va acompanyada d'una classificació de les ciències, ordenades de més a menys simplicitat i generalitat: des de les matemàtiques fins a la sociologia, passant per l'astrologia, la física, la química i la biologia. És remarcable que en

aquesta classificació no hi figuri la filosofia, que de fet queda reduïda a ser una teoria, suposadament científica, de la ciència.

Hi ha hagut també altres enterradors de la filosofia: tots els que s'han contagiats poc o molt de la idea positivista, com, per exemple, el marxisme, que incorpora a la seva manera la idea comtiana del caràcter obsolet de la filosofia. Recordem la cèlebre tesi onzena de Marx sobre Feuerbach: «Els filòsofs no han fet sinó *interpretar* de diverses maneres el món, però del que es tracta és de *transformar-lo*». Al segle xx la idea positivista ha estat radicalitzada pels neopositivistes, que titllen de proposicions sense sentit totes les que no són tautològiques o empíriques (i, per tant, totes les proposicions religioses o metafísiques). Aquest és el dossier de la tradició positivista, segons la qual la filosofia a l'època de la ciència és un anacronisme.

ARGUMENTACIÓ DE LA TESI

Ara bé, malgrat tot, podem dir de la filosofia que *eppur si muove* i que ha vist morir tots els seus enterradors. Malgrat l'investida positivista, constatem que l'esquema de la coexistència del discurs filosòfic i del discurs científic es troba instal·lat amb una relativa comoditat en el nostre panorama cultural, tot i que, al costat del discurs imperant de la ciència, el de la filosofia sembla a vegades acomplexat o resistent. Deia que argumentaria la meua resposta antipositivista reflexionant sobre els conceptes de *ciència* i de *filosofia*. Comencem pel de *ciència*.

Què s'entén per *ciència*? No és pas aquest el lloc per a una lliçó de filosofia de la ciència. D'altra banda, jo no soc especialista en aquest camp. Però penso que tots els que vulguem cultivar d'una forma o d'una altra la filosofia o alguna de les ciències hauríem de tenir idees clares sobre la qüestió. Recordaré només algunes coses